

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу

Грабар Марини Василівни

«СИСТЕМНИЙ РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ У РЕГІОНІ»,

*поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*

1. Актуальність, мета і задачі дисертаційного дослідження

На сьогодні виникає об'єктивна необхідність подальшої інтенсифікації використання туристично-рекреаційних ресурсів України, що є слабо освоєними і в перспективі можуть стати фактором соціально-економічного відродження всіх регіонів держави. З цього погляду, сфера туризму та рекреації в перспективі стане однією з передумов переходу України на динамічний шлях розвитку. Розвиток сфери туризму і рекреації стримується недосконалістю нормативно-правової бази, а також методичної, організаційної, юридичної та інформаційної підтримки суб'єктів підприємництва у сфері туризму й курортів; недостатньою ефективністю механізмів державного регулювання та управління підприємствами досліджуваної сфери; незначними обсягами інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази туристичної інфраструктури.

Від ефективності державного регулювання розвитку різних сфер економіки, як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях, залежить швидкість її трансформації до стандартів ЄС. Це повною мірою відноситься й до сфери послуг туризму і рекреації, роль і значення якої неухильно зростає завдяки створенню соціально-орієнтованої ринкової економіки. За таких умов дедалі більшого значення набуває наукове обґрунтування формування сприятливого фінансово-економічного, правового та інформаційного середовища для розвитку туризму і рекреації в регіонах України, усунення найбільш суттєвих недоліків ринку послуг цієї сфери, що спостерігаються в українській дійсності. Саме в Концепції державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року наголошується на необхідності

створення системних умов розвитку туристично-рекреаційної галузі задля її належного рівня розвитку та збалансування міжгалузевих зв'язків.

Все це зумовлює нагальну потребу подальшої розробки та вдосконалення механізмів управління та організаційного забезпечення розвитку туристично-рекреаційної сфери на регіональному рівні.

Сформовані в дисертаційній роботі положення є складовою частиною науково-дослідної роботи факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет» «Теоретичні і прикладні аспекти побудови механізмів стратегічного розвитку суб'єктів регіонального туризму на засадах державно-приватного партнерства», включеної до пріоритетного тематичного напрямку «Фундаментальні дослідження з актуальних проблем суспільних та гуманітарних наук» (Постанова КМУ від 07.09.2011 р. №942) та наукової теми кафедри туризму і рекреації Мукачівського державного університету «Суспільно-економічні тенденції розвитку регіону (Закарпатська область)» (№ ДР 0111U002646).

Для досягнення поставленої мети дослідження, здобувачем було вирішено наступні задачі: дослідити новітні концепції системного розвитку регіону та охарактеризувати його інституційні засади й інфраструктурне забезпечення; виділити сучасні підходи до системного розвитку туризму та рекреації у регіоні; проаналізувати практичні аспекти оцінки просторової асиметрії та рівня розвитку туризму і рекреації у регіонах України; провести діагностику проблем адаптації сфери туризму та рекреації до системного підходу в управлінні економічним розвитком регіону; сформувати збалансовану систему показників системного розвитку туризму та рекреації у регіоні; обґрунтувати програмно-цільовий метод забезпечення ефективності системного розвитку туризму та рекреації у регіоні; дослідити туристично-рекреаційну спеціалізацію регіону і сформувати комплекс заходів стимулювання системного розвитку туризму та рекреації у регіоні.

Враховуючи вищезазначене, обраний напрям дисертаційної роботи є актуальним і відповідає напрямку спеціальності, адже охоплює питання концептуальних засад системного розвитку туризму та рекреації в регіоні,

оцінки просторової асиметричності розвитку цієї сфери в регіонах України та стимулювання системного розвитку туристично-рекреаційної галузі на регіональному рівні. Фокусування даного дисертаційного дослідження саме на розкритті цих питань обумовлює значну наукову та практичну цінність отриманих результатів, а також дозволяє поставити низку нових завдань для подальшого проведення дослідження.

Враховуючи актуальність та перспективність обраного напрямку досліджень, коректність поставлених в роботі завдань як в теоретичному, так і в прикладному аспектах, а також змістовність запропонованих підходів до їх вирішення з наступним аналізом отриманих результатів, дослідження Грабар М.В. можна вважати суттєвим науково-практичним внеском в розробку науково обґрунтованих підходів до проведення оцінки забезпечення ефективності та стимулювання системного розвитку туризму та рекреації в регіоні.

2. Новизна та обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій

Ознайомлення зі змістом дисертації, представлених наукових праць та авторефератом рецензованого наукового дослідження дає можливість визначити основні наукові положення, висновки і пропозиції, що сформовані здобувачем самостійно і які характеризуються науковою новизною та відображають особистий внесок дисертанта.

Отримані результати дослідження є достатньою мірою обґрунтовані, що підтверджується проведенням глибоким оглядом робіт вітчизняних і зарубіжних учених-економістів з питань визначення сутності дефініцій терміну «регіон» (Додаток А), «туризм» та «рекреація» (Додаток Б), терміну «системний підхід» (с. 19-220), використанням широкого масиву статистичної інформації в динаміці щодо функціонування сфери туризму та рекреації в регіонах України, в т.ч. і в Закарпатській області, методу кореляційно-регресійного аналізу, математичної статистики. Для вирішення поставлених наукових завдань у роботі були використані сучасні методи наукових досліджень, серед яких:

фундаментальні принципи системного підходу, загальнонаукові методи аналізу.

Необхідно відмітити системність побудови роботи, про яку свідчить логіка викладення матеріалу дисертації. Зміст дисертації послідовно відображає сутність вирішених завдань, автор цілеспрямовано дослідила основні аспекти проблеми, що дозволило їй отримати розгорнуті та важливі результати.

Поставивши за мету обґрунтування теоретико-методичних підходів і розробку практичних рекомендацій щодо системного розвитку туризму і рекреації у регіоні, автор сформулювала широке коло наукових і практичних завдань. Їх реалізація дозволила отримати результати, які свідчать про наукову новизну, практичне значення та наявність предмету прилюдного захисту.

До найбільш суттєвих результатів дисертаційної роботи, які в сукупності вирішують задачу подальшого наукового і методичного забезпечення системного розвитку туризму і рекреації у регіоні, можна віднести:

- удосконалено комплекс заходів стимулювання системного розвитку туризму та рекреації, який, на відміну від існуючих, включає три блоки: фінансовий, інформаційно-маркетинговий, організаційний, що дозволить збільшити попит на туристичні послуги й, відповідно, туристичний потік та сприятиме зростанню прибутку туроператорів від продажів;

- удосконалено понятійно-термінологічний апарат у сфері системології розвитку на галузевому рівні, зокрема, уточнено поняття «системного розвитку туризму та рекреації», під яким слід розуміти сукупну синергетичну взаємодію всіх складових компонентів туристично-рекреаційної системи, яка на основі взаємозв'язку її складових здатна забезпечити кращу ефективність свого функціонування;

- удосконалено методичне забезпечення щодо розробки цільових програм розвитку туризму та рекреації, що, на відміну від існуючих, включає формування переліку неконтрольованих факторів впливу на результативні

показники туристично-рекреаційної сфери та визначення відсотка коливання прогнозованих індикаторів;

- уточнено методичний підхід до системного розвитку туризму та рекреації шляхом формування в межах дестинації інтегративних структур (кластерів) на основі механізму державно-приватного партнерства;

- уточнено оцінку просторової асиметрії розвитку туризму та рекреації у регіонах України, що дало змогу виділити п'ять груп областей з подібним станом туристично-рекреаційної галузі, а саме: регіони-лідери, регіони з активною та добре розвиненою галуззю, регіони з хорошими умовами розвитку галузі, регіони з незадовільним станом галузі, регіони-аутсайдери;

- уточнено обґрунтування видів туризму, які доцільно розвивати на рівні регіону шляхом ідентифікації туристичних ресурсів, визначення перспективних видів туризму та рекреації для дестинації і визначення спеціалізації районів.

3. Аналіз відображення результатів дослідження в публікаціях та авторефераті

Основні положення дисертаційної роботи достатньо повно і аргументовано викладено в статтях у наукових журналах та збірниках наукових праць. Основний зміст роботи опубліковано у 16 друкованих наукових працях, серед яких: 10 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті – у зарубіжних виданнях, 6 публікацій – за матеріалами конференцій.

Автореферат дисертації достатньо повно відображає результати проведеного дослідження і відповідає змісту дисертаційної роботи.

В опублікованих працях відтворено основний зміст та наукові результати дисертації. За матеріалами досліджень зроблені доповіді на міжнародних науково-практичних конференціях. Обсяг друкованих робіт та їх кількість відповідають вимогам до публікацій основного змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Автореферат містить відомості про зміст дисертації, ступінь новизни розробок, теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Матеріал автореферату та дисертації викладено чітко, послідовно, літературною мовою. Ілюстративний матеріал сприяє розумінню та оцінці основних ідей роботи.

4. Відповідність структури дисертації встановленим вимогам

Грунтовний аналіз дисертації дає всі підстави зробити висновок про те, що наукова робота автора є закінченим самостійним дослідженням, що містить елементи наукової та практичної цінності. Основні положення дослідження, які виносяться на захист, а також висновки є чіткими, продуманими і достатньо аргументованими.

За своєю структурою, обсягом і оформленням дисертація відповідає вимогам до робіт такого рівня. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 282 найменувань, додатків, розміщених на 27 сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 196 сторінках машинописного тексту. Робота ілюстрована 29 таблицями та 47 рисунками.

5. Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Дисертація містить теоретичну цінність, що полягає у розробці методичного забезпечення щодо розробки цільових програм розвитку туризму та рекреації в регіоні, що виступило концептуальною основою для оцінки ефективності функціонування та розвитку туризму та рекреації і дозволила провести оцінку просторової асиметричності функціонування досліджуваної автором сфери в регіонах України.

Практична цінність отриманих результатів полягає в наданні пропозицій та виробленні рекомендацій щодо вдосконалення системи управління туризмом та забезпечення сталого розвитку туризму та курортів на регіональному рівні.

Загальні науково-методичні положення та прикладні результати дисертації, підтвержені відповідними довідками, використані: департаментом житлово-комунального господарства, будівництва та інфраструктури при реалізації Програми розвитку туризму та курортів в Закарпатській області на 2011-2015, а результати формування збалансованої системи показників будуть враховані у Програмі розвитку туризму та рекреації у Закарпатській області на 2016-2020 роки; в роботі департаменту агропромислового розвитку при реалізації Регіональної програми розвитку сільських територій Закарпатської області на період до 2020 року та напрямки до 2025 року в частині визначення

територій, перспективних для розвитку сільського туризму в Закарпатті; в роботі управління зовнішньоекономічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва при реалізації Програми формування позитивного міжнародного інвестиційного іміджу та залучення іноземних інвестицій у Закарпатську область на 2011-2015 роки в частині підвищення розвитку транскордонного співробітництва на основі механізму державно-приватного партнерства в туристично-рекреаційній галузі Закарпатської області; департаментом економічного розвитку та торгівлі при реалізації Програми економічного і соціального розвитку Закарпатської області на 2013 рік та основні напрями розвитку на 2014 і 2015 роки в частині оптимізації діагностики проблем економічного розвитку регіону та механізму стимулювання його економічного розвитку; в навчальному процесі Мукачівського державного університету при викладанні дисципліни при викладанні лекційних та практичних занять з навчальних дисциплін.

6. Рекомендації щодо використання результатів дисертаційної роботи

Висновки та отримані результати можуть бути використані при подальшому вивченні питань, пов'язаних з розвитком сфери туризму та рекреації, зокрема на регіональному рівні, при викладанні навчальних дисциплін з туризму, а також спецкурсів з регіональної економіки.

Результати проведених досліджень, зокрема запропонований методичний інструментарій дослідження сучасного стану розвитку сфери туризму та рекреації в регіоні та отримані на його основі розрахунки до певної міри можна визнати такими, що можуть бути: використані при розробці регіональних програм соціально-економічного розвитку; враховані при розробці регіональних програм стимулювання розвитку туризму та рекреації; враховані у діяльності Міністерства економічного розвитку та торгівлі України з метою покращення державного регулювання за функціонуванням сфери туризму та рекреації.

Сфера практичного застосування результатів дослідження – управління облдержадміністрацій, комітети Верховної Ради України; управління туризму та курортів Міністерства економічного розвитку та торгівлі України,

професійні учасники сфери туризму та рекреації, органи інституційного регулювання.

7. Зауваження та дискусійні питання

Незважаючи на загальну позитивну оцінку, робота не позбавлена недоліків, серед яких слід виділити наступні:

1. В теоретичному дослідженні інституційної матриці регіону зазначено, що політика, ідеологія та економіка формують базові та комплементарні інститути, їх взаємопов'язуючою ланкою виступає матеріально-технологічне середовище (с.47-48). Доречним в даному контексті визначити місце туризму та рекреації в базових інститутах та можливі тенденції їх розвитку з урахуванням наявності двох типів інституційних матриць: Х (або східна) і Y (або західна).

2. У підрозділі 2.2 автор зазначає, що реалізація програм прикордонного співробітництва сприяє системному розвитку туристичної дестинації Закарпаття. Дослідження значно б виграло, якщо б автор також розкрив організаційно-економічний механізм функціонування євро регіону «Карпати», до якого належить і Закарпатська область, з наведенням прикладів імплементації досвіду країн-сусідів з метою нарощення діяльності туристично-рекреаційної сфери регіону.

3. Однією з головних проблем, що потребує постійної уваги з боку державних механізмів управління туризму та рекреації, є створення системи захисту, відтворення і раціонального використання туристичних ресурсів, які, як зазначає автор у п. 3.2, є основою функціонування туризму та рекреації, що не отримало виразної уваги в дисертаційній роботі.

4. На рис. 3.5 автор наводить концесію як механізм реалізації інвестиційних проектів в туризмі та рекреації. В роботі необґрунтована така позиція автора. Доцільно було б навести конкретні приклади зарубіжного досвіду впровадження концесій в туризмі, що дало б змогу виявити їх ефективність та ґрунтовність подальшого застосування в регіоні.

5. Робота має нерівномірну структуру за обсягом підрозділів: наприклад, розділ 1 розміщений на 55 сторінках, розділ 2 містить 67 сторінок, а розділ 3 – 49 сторінок.

8. Загальні висновки

Проведений аналіз дисертації дозволив зробити наступні висновки:

- положення дисертації, котрі виносяться на захист, є належним чином обґрунтованими, містять елементи наукової новизни і мають практичну цінність;
- зроблені зауваження суттєво не знижують загальної позитивної оцінки роботи, котра виконана на належному науковому і методичному рівні.

Робота відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567.

За складом вирішених задач дисертація відповідає паспорту спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. У зв'язку з цим, вважаю, що автор дисертації, Грабар Марина Василівна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за даною спеціальністю.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри економіки
Закарпатського угорського інституту
імені Ференца Ракоці II,
кандидат економічних наук, доцент

Бачо Р.Й.

Підпис Бачо Р.Й. засвідчую

Вчений секретар
Закарпатського угорського інституту
імені Ференца Ракоці II

Ваш О.Т.

